

ÇAĞDAŞ YÖNETİM DÜŞÜNCESİ AÇISINDAN KOÇI BEY RİSALELERİ

Doç.Dr. Ömer DİNÇER*

Koçi Bey, XVII. yy.da yaşamış önemli bir Osmanlı devlet adamıdır. Risaleleri ise, devrin padişahları olan Sultan IV.Murat ve Sultan İbrahime hitaben yazılmış tenkid ve tavsiye mahiyetinde bir dizi mektuptan oluşmaktadır. Bu risalələr, hem Osmanlı devlet yapısı ve işleyişi hakkında bilgi vermesi, hem de bu devirde ortaya çıkan problemlerin analizini yaparak çözümler teklif etmesi sebebiyle oldukça önemlidir. Başka bir ifadeyle bu risaleler, bir taraftan kıymetli bir tarihi vesika iken, diğer taraftan analitik bir yönetim kitabıdır.

Koçi Bey risalelerini, ya devletin yapısını ve işleyişini tenkid etmesi veya padişaha devlet mekanizmasını ve yöneticiliği öğretmesi gibi ciddi ve nazik konuları ele aldığı için doğrudan doğruya padişaha sunmuştur. Koçi Bey'le padişahlar arasındaki ilişki, bir sır arkadaşlığı ve danışmanlık ilişkisi gibidir. Koçi Bey çoğu kez padişahlara mektuplarını okuduktan sonra yırtıp atmalarını tavsiye eder. Bu sebeble Koçi Bey, o dönemlerde pek tanınmamış, zaman geçtikçe tanınmaya ve risalelerinin önemi farkedilmeye başlanmıştır.

Bizim bu çalışmadan amacımız, bu kıymetli eseri okuyucuya tanıtmak ve çağdaş yönetim düşüncesi içinde bir değerlendirmeye tâbi tutmaktır.(1)

I. KOÇI BEY ve RİSALELERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER:

A. Koçi Bey'in Hayatı ve Kişiliği:

Koçi Bey, XVII. yy. da yaşamış bir yönetim bilimcisi ve uygulamacısıdır. Asıl adı Mustafa olan Koçi Bey bir Arnavut devrişmesidir ve hangi tarihte doğduğukesin olarak bilinmemektedir. Koçi Bey gençliğinde İstanbul'a getirilmiş ve Saray-ı Hümayun'a

(*) Doç.Dr. Ömer Dinçer, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Yönetim ve Organizasyon AnBilim Dalı Öğretim Üyesidir. "İşletmeciliğe Giriş", "İşletme Yönetimi ve Organizasyonu" ve "Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası" konularında seminerler vermektedir.

girmiştir. Sultan I. Ahmet devrinden Sultan VI. Murat devrine kadar Enderun'da çeşitli görevlerde bulunmuş, sonra Hasoda'ya alınmıştır. Hasoda'da hem Sultan IV. Murat'a hem de Sultan İbrahime sır arkadaşlığı ve danışmanlık yapmıştır. Sultan İbrahim devrinden sonra emekliye ayrılmış, tekrar Görice'ye gitmiştir. Görice'nin Plamet köyünde gömülüdür. (2, s.119 ve 3, s.832-833)

Koçi Bey'in hayatı ve kişiliği hakkında fazla bilgi yoktur. Ancak risalelerinden hareketle kişiliği hakkında bazı değerlendirmeler yapılabilir. Buna göre, Koçi Bey Osmanlı devlet yapısı ve işleyişi hakkında oldukça geniş bir bilgiye ve bu bilgileri tahlil edebilme yeteneğine sahiptir. Osmanlı devlet teşkilatını ve ortaya çıkan problemleri tanımlarken iyi bir gözlemci, problemlerin çözümlerini sunarken etkili bir danışmandır.

Özellikle IV. Murat'a yazdığı risalelerde, padişahı fazlaca övdüğü dikkati çekmektedir. Herbir risalenin başlangıç kısmındaki övgü hitapları, ilk bakışta, Koçi Bey'in padişaha yaranmaya çalıştığı düşüncesini doğurmaktadır. Böyle bir tutumun, dalkavukluk mu yoksa siyaset icabı mı olduğu konusunda kesin bir fikir yürütmek oldukça zordur. Ancak Osmanlı padişahlarının isimlerinden önceki uzun ve görkemli ünvanlar, IV.Murat'ın sert kişiliği, risklerin ilerleyen bölümlerindeki açık eleştiriler ve risalelerin hem IV.Murat'ın hem de Sultan İbrahim'in üzerindeki olumlu etkileri gözönüne alınırsa, bu övgü dolu ifadelerin padişahı yüceltmek ve kendisini küçültmek için değil, risalelerin etkili olmasını sağlamak için olduğu sonucu çıkarılabilir. Çünkü Koçi Bey'in risalelerindeki üslubundan karşısındaki kişi padişah bile olsa, etkileyebileceği ve cezalandırılmaktan korkmadığı anlaşılmaktadır. XVII. yy.'a kadar Osmanlı tarihçilerinde devlet ve padişahın eleştirilmesi söz konusu olamazken, Koçi Beyin özellikle sertliğiyle tanınan IV. Murada eleştiriler sunması, O'nun cesareti ve devlet yönetimi konusundaki bilgi gücünü gösterir. Sultan İbrahim gibi her türlü telkine müsait bir padişahla olan ilişkilerinde Koçi Beyin kişiliği daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Sultan İbrahim'i hiçbir zaman kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışmamış, aksine saray halkının ve tepe yöneticilerinin padişahı kendi aleyhine yönlendirebileceklerini dikkate almadan onların yaptığı haksızlıkları vurgulayarak daima devletin ve korumasız halkın çıkarlarını ön plânda tutmuştur.

Ayrıca her iki padişaha sunduğu risalelerde, padişahların kişilik, yetişme tarzı, bilgi ve kültür seviyelerini gözönüne alarak farklı dil ve üslup kullanan Koçibey, onları etkilemeyi başarmıştır. Özellikle Sultan IV. Murat'ın uygulamaları ile risaleler birlikte incelendiği zaman Koçi Beyin padişah üzerindeki etkileri kolayca anlaşılabilir.

B. Risalelerin Mahiyeti ve Özellikleri:

Koçi Bey'e ait birincisi Sultan IV. Murat'a, ikincisi Sultan İbrahim'e sunulan iki risale bulunmaktadır. Bu risaleler kullanılır dil ve metod bakımından farklılıklar göstermesine rağmen genel hatları ile birbirlerine benzerler. Risaleler ve özellikleri aşağıdaki gibi kısaca özetlenebilir:

1. Sultan IV. Murat'ta Sunulan Risale:

Koçi Bey risalesi denilince, Koçi Bey'in 1631 (1041) yılında yazarak Sultan IV. Murat'a sunduğu bu ilk risale akla gelir. Sultan IV. Murat Farsça ve Arapça bildiği için ağır bir Osmanlıca ile yazılmıştır.

Bu risale, kısa kısa yazılmış toplam yirmi iki bölümden oluşmaktadır: İlk bölüm padişaha bir sunuş yazısı gibidir. Burada Osmanlı devletinin temel ilkesini belirler ve çözüm olarak sunar; "Evvla padişah hazretlerinin malumu ola ki, memleket ve millet düzeninin, din ve devlet kaidelerinin pekiştirilmesinin çaresi, Muhammedin getirdiği şeriata bağlanmaktadır (1, s.32)". "Sonraki beş bölümde önceki padişahların, vezirlerin, din bilginlerinin ve saray halkının tutum ve davranışları hakkında bilgi verir. Saray içi ve saray dışı devlet memurluklarını, kadro miktarını ve hiyerarşik yapıyı açıklar. Tımar ve Zeamet sistemini anlatarak devlet üzerindeki etkisini ve önemini belirtir. Daha sonraki üç bölümde Tımar ve Zeamet, saraydaki devlet görevlileri, yeniçeri ve diğer askerlerde bozulmanın nasıl başladığını ele alır. Koçi Bey, bu arada, devlet kadrolarının nasıl şiştiğini göstermek için önceki dönem ile kendi dönemi arasında sayısal bir karşılaştırma yaparak, devletin içine düştüğü mali sıkıntıları izah etmeye çalışır. Bu açıklamalardan sonra beş bölüm halinde içinde bulunulan durumu (halk, asker ve saray açısından ayrı ayrı) ayrıntısıyla tahlil eder. Onyedinci ve onsekizinci bölümde bozulmanın ne zaman başladığı konusunu ele alır. Sorumluları belirtir ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde devletin kemâle erdiğini fakat yanlışlıkların ve bozulma tohumlarının o dönemde atıldığını örnekleriyle anlatır. Geriye kalan bölümler ise, bu bozulmanın nasıl önleneceği, problemlere nasıl çare bulunabileceği ile ilgilidir.

Birinci risale dikkatli bir şekilde incelenirse, Koçi Bey'in üç fonksiyonel konu üzerinde durduğu görülür:

a. Ele alınan öncelikli konular, devletin yükselmesi ve kemâle ermesinde etkili olan yapı, kaide ve süreçlerdir. Bir anlamda Osmanlı devletinin resmi organizasyon yapısı tesbit edilerek, bu yapıyı etkili hale getiren kurallar, tutum ve davranışlar, politikalar belirlenir.

b. Daha sonra bu yapının nasıl bozulmaya başladığı tahlil edilir ve şu anda içinde bulunulan durumun teşhisi ve tanımlaması yapılır: Rüşvet ve iltimas herşeye hakim olmuş, önemli görevlere ehliyetsiz ve

yetersiz yöneticiler gelmiş, kişisel çıkarlar ön plana çıkmış, devlet gelirleri azalmış ve halk fakirlik içine düşmüştür. /

c. Son olarak ise kurtuluş çareleri üzerinde durulur. Ashnda çözüm gayet açık ve basittir: Devletin yapısı, kaideleri ve süreçlerini eskiden olduğu gibi aynen harekete geçirmek gerekir. Ancak bu değişiklikten daha önemli olan konu, bunun nasıl gerçekleştirileceğidir. Bu sebeble Koçi Bey sadece nelerin değiştirileceği üzerinde durmaz aynı zamanda bu değişikliklerin yöntemi üzerinde de ayrıntısıyla açıklama yapar.

2. Sultan İbrahime Sunulan Risale:

Ciddi bir tahsil görmeyen ve hayatının büyük bir bölümünü zindanda geçiren Sultan İbrahim, padişah olunca Koçi Bey'den kendisine de risale yazmasını istemiştir. Bunun üzerine kaleme alınan ikinci risale 1640 (1050) yılında Sultan İbrahim'e sunulmuştur.

Bu risalelerde Koçi Bey, herhangi bir tenkidde bulunmaz. Amacı, padişaha Osmanlı devlet müesseselerini tanıtmak, yapı ve işleyişi hakkında bilgi vermektir. Bu sebeble toplam onsekiz bölümde ele aldığı konuları en ince ayrıntısına kadar inceler. Burada sır katibinin görevleri ve tuttuğu defterler, sefer hazırlıklarının yapılış şekli, yeniçeri teşkilatı, idari ve mülki müesseseler, ilmiyye teşkilatı ve eğitim müesseseleri, protokol, belediye hizmetleri, defterdarlık, para basma çalışmaları, şikayetleri dinleme, elçilerin kabulü, emir ve talimatların yazılması gibi konular incelenmiştir.

Risalelerdeki metod öğretici bir nitelik taşımaktadır. Koçi Bey, Sultan İbrahime bir öğrenciye ders verir gibi devleti tanıtmaktadır. Hatta bazı kere kendisine verilen dilekçeler üzerine ne yazacak, devlet görevlileriyle görüşürken nasıl hitap edecek, kim gelirse ayağa kalkacak, yabancı devletlerin büyükelçilerinden hangisine nasıl davranacak... gibi konular üzerinde durmaktadır. Bu açıdan özellikle bu risale Osmanlı Devleti'nin yapısı, yönetimi ve organizasyonuna ait önemli bilgiler veren birinci dereceden tarihi bir kaynak sayılabilir.

II. OSMANLI DEVLET YANISINDA YÖNETİM ve ORGANİZASYON İLKELERİ

Koçi Bey risalelerinde, özellikle birinci risalesinde, yönetim ilkelerini ortaya koyarken devletin yükselmesi dönemindeki ilkelerle ve uygulamalarla mevcut durumun bir karşılaştırmasını yapar. Böylece bozulma dönemindeki yönetim problemlerini daha açık bir şekilde ortaya koyar. Ayrıca yine Koçi Beye göre geçmiş padişahların dönemi problemlerin çözülmesinde hem önemli bir yaklaşım tarzı sunar hem de gerçekleştirilmesi gereken amacı belirler. Biz de burada konuyu

incelerken Koçi Bey'in metoduna uyarak geçmiş dönemlerle şimdiki dönemi ayrı ayrı inceleyeceğiz.

A. Yükseliş Dönemlerinde Yönetim ve Organizasyon İlkeleri:

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Koçi Bey, Osmanlı Devleti'nin, yükseliş dönemlerinde nasıl bir organizasyon yapısına sahip olduğunu Sultan İbrahim'e sunduğu risalesinde ayrıntısıyla anlatmıştır. Sultan IV. Murat'a sunduğu risalede ise, bu yapının işleyişi ve temel politikaları belirlenmektedir. Burada Osmanlı Devleti'nin yapısı üzerinde durulmayacak sadece bu yapının işleyişinde esas alınan temel ilke ve politikalar ele alınacaktır (2).

1. Görevler, işinin ehli olan insanlara verilir. İnsanlar, ehliyetleri devam ettiği süre ve görevlerini ihmal veya suistimal etmedikçe görev başına kalırlardı. Dolayısıyla her bir yönetici, görevinde uzmanlaşır, tecrübe ve dirayet sahibi olurdu. (1, s.33-37)

Yöneticilerin emekli olmaları ise iş yapamaz hale gelmeleriyle mümkün olurdu. (1, s.42-46)

2. Görev başındaki yöneticiler devletin çıkarlarını ve amaçlarını kendilerinininkinden daha üstün tutarlardı. (1, s.33-37)

3. Her görevi yapmanın (3) veya yetkiye sahip olmanın bir kuralı vardı ve padişah bile olsa, hiç kimsenin bu kuralın dışına çıkmasına izin verilmezdi. (1, s.33-37)

4. Belirli bir görevi almak veya herhangi bir konuda söz veya hak sahibi olmak bir takım özellikleri gerektirirdi. Bu özellikleri taşıyan herkes hak sahibi olurdu. Ancak her görev ve yetki beraberinde sorumluluk doğururdu. (1, s.38-42)

5. Ayrıntısıyla belirlenmiş bir terfi sistemi vardı. Bu sistem herkes tarafından bilinir ve bunun dışına hiç çıkmazdı. (1, s.42-46)

6. Devlet görevlerine ait kadrolar, askerler ve toprak sahipliği yedi yılda bir gözden geçirilir, boş kadroların ve toprakların sahibi belirlenirdi. (1, s. 42-46)

7. Vezir-i azam ve Vezirler görevlerinde tam yetkili idiler. Makama dayalı güçleri oldukça fazla idi. Ancak bu gücü nasıl kullanacakları kurullarla belirlenmişti. Bu kural ve esaslara uyularak verilen bir kararda hiç kimse onlardan hesap soramazdı. (1, s.47-50)

8. Devletin devamı ilim, ilmin devamı alim iledir. Bu yüzden alime hürmet ve ikram esastır. Devlet yöneticileri alimlere saygı duyar ve itibar gösterirlerdi. Alimlerin yetişmesi ve yetki sahibi olması ve terfi etmesi oldukça zordu fakat belirli bir makama geldiği zaman geniş yetkilere sahip olur ve bağımsız çalışırdı. Kolayca görevden alınamazdı.

Doğruyu, hak ve adaleti esas alan alimler, bunu padişaha ve halka çakinmeden söyler ve yanlışların düzeltilmesini sağlardı. (1, s.50-57)

9. Şeyh-ul İslam'lık, Kazaskerlik ve Kadılık haksızlığa göz yumma ve padişaha itaat etme yeri değil, doğruyu söyleme ve hak ve adaleti gerçekleştirme yeri idi. (1, s.50-57)

10. Devlet yöneticilerinin ve memurlarının sayısı belli idi ve bu sayı gelişi güzel arttırılmazdı.

Tayin ve terfilerde bilgi, tecrübe ve doğruluk esas olurdu. Bilgi, tecrübe ve doğrulukta eşitlik olursa, yaş ve kıdem gözönünde bulundurulurdu. (1, s.50-57)

11. Devletin bütün müesseseleri ve halk adeta birbirlerinin denetim aracı idiler. Sosyal ve müessesevi denetimler, devletin temel ilke ve politikalarına aykırı davranmayı önlerdi. (1, s.73-75)

12. Padişah devlet işlerini bizzat kendisi görür, Divan-ı Hümayun'a başkanlık eder, karar almadan önce danışır, etrafındaki yöneticileri yakından tanır ve kendi aile fertlerinin devlet işlerine karışmasına izin vermezdi. (1, s.88-89)

B. Bozulma Döneminde Yönetim Problemleri:

Koçi Bey'e göre Osmanlı Devleti'nde bozulma Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlamıştır (1, s.87-91). Bu dönemde padişah devlet işlerini bizzat kendisi yapmayı terketti. Divan-ı Hümayun'a katılmayan ve perde arkasına çekilen padişah bozulma tohumlarını da atmış oluyordu. Bu noktadan sonra yönetim problemleri baş göstermiştir:

1. Padişahın perde arkasına çekilmesi, etrafındaki yöneticileri tanımamasını önledi. Padişahın yakınları sarayda söz sahibi olmaya başladılar. (işlerini layığıyla yapanlara müdahale etmeye ve böylece ehil olmayanlar söz sahibi olmaya başladılar. (1. s.47-50)

2. Saray halkının işe karışmaya başlaması, yöneticileri, onlarla iyi geçinmeye yöneltti. Bu durum devletin çıkarlarının ikinci plana atılmasına yöneticilerin çıkarlarının ve makamda kalma isteklerinin ön plana çıkmasına sebep oldu. Bu ise zamanla rüşveti ve iltiması doğurdu. (1, s.47-50)

3. Devlet yöneticilerinin kolayca görevden alınmaları, onları itaatkâr hale getirdi ve doğruyu yapma ve adil davranma yerine dalkavukluk yapmayı tercih eder oldular. (1, s.50-57)

4. Devlet görevleriyle ilgili memurluk kadroları arttırıldı. Dolayısıyla ücret ve maaşlar azaldı. Devlet görevlilerinin maddi durumu bozuldu, geçim sıkıntısına düştüler. Bu durum, bir yandan rüşvet almayı pekiştirirken diğer yandan devlet memurunun itibarını sarstı. İtibarın azalması ise kanunlara itaati zayıflattı, dirlik ve düzeni bozdu. (1, s.50-57)

5. Vezir-i azam ve diğer tepe yöneticileri, olayları ve problemleri kontrol altına alabilmek için alt kademedeki yöneticilerin yetkilerini kısımaya ve onların işlerini kendileri yapmaya başladı. Böylece devlet merkezileşmeye başladı. Bu ise halkın durumunu bozdu ve haksızlıkları doğurdu. Çünkü önceki dönemlerde alt kademelerde yapılan haksızlık ve yanlışlıklar, tepe yöneticileri tarafından düzeltilebiliyordu. Şimdi tepe yöneticilerinin, problemin mahallinden uzakta verecekleri yanlış kararları şikayet edecek merci kalmamıştı. Böylelikle haksızlık ve zulüm süreklilik kazandı. Gerçekte ise, devlet küfür ile devam eder ama zulüm ile payidar olmaz. (1, s. 57-60)

6. Tımar ve Zeamet yabancılara ve hak sahibi olmayanlara verilmeye veya satılmaya başladı. (1, s.57-60) Kapukulu askerliğine yabancılara kabul edilir olması, devşirme olmayanların yeniçeri olabilmesi askerinin ve askerlik sisteminin bozulmasına sebep oldu. (1,s. 60-70) Belirli yerlerde (Bursa, İstanbul, Edirne) oturmak zorunda olan askerlerin kurallara uymayarak yurdun her yanına dağılmaları , tımar almaları devlet düzenini bozdu. Bu askerlerin başka işlerle meşgul olmaları, savaşa gitmekten kaçınmalarına ve devletin zayıf düşmesine yol açtı. Dolayısıyla vergiler arttı, gelir dağılımı bozulmaya başladı, devlete olan güven ve itaat sarsıldı. (1, s. 60-70)

7. Devlet gelirlerinin azalması bir taraftan vergilerin artmasına sebep olurken, diğer taraftan halkın fakirleşmesine yol açtı. Devlet gelirlerinin arttırılabilmesi için, gelir kaynakları satılmaya başladı. Bu gelir kaynaklarının büyük bir kısmı yahudilerin eline geçti. Onlar da ödedikleri paraları geri alabilmek için halkı sövmeye çalıştılar. (1, s.87-91)

8. Süs, gösteriş ve şöhret devlet yöneticilerinin temel saik (motive) leri haline geldi. (1, s. 87-91)

C. Problemlerin Çözümlemesi ve Düzeltici Tedbirler:

Daha önceden de ifade edildiği gibi Koçi Bey, sadece problemlerin teşhis ve tanımını yapmamış, onların ortaya çıkışını ve gelişimini de incelemiştir. Böylece problemlere uygun çözümler geliştirmek mümkün olabilecektir. Gerçekte Koçi Bey oldukça açık ve basit bir çözüm sunmaktadır: Problemlerin çözümünde temel ilke İslam şeriatına sıkı

sıkıya bağlanmaktadır (1, s.32). Ayrıca devletin yükseliş döneminde uyguladığı yönetim ilke ve politikalarını yeniden geçerli hale getirmek gerekmektedir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için izlenecek yol şöyledir;

Mevcut Has, Zeamet ve Tımar sahibi olanların, devlet memurlarının, yeniçeri ve kapukulu askerlerinin, ilmiyye sınıfından olanların sahip oldukları mal, mülk, makam ve mevkii gözden geçirilmeli, layık ve hak sahibi olup olmadıkları belirlenmeli, kuralına uygun olmayan her şey iptal edilmelidir. (1, s. 84-85)

Gözden geçirme işine öncelikle Has, Zeamet ve, Tımar sahiplerinden başlanmalıdır. Zeamet ve Tımar mutlaka hak sahibi olana verilmelidir. Bu işi de İstanbul'da vezirlerin yapması değil, Beylerbeyi'nin yapması daha doğru olacaktır (1, s.76). Bu sebeple Beylerbeyi ve Kazaskerlere yetkiler yeniden devredilmelidir. Böylece işlerin bozulmasıyla artan merkeziyetçilik ortadan kalkacak ve problemler yerinde çözümlenebilecektir. Ayrıca tepe yöneticileri hem kendi işleriyle uğraşmak imkanına kavuşacak, hem de halkın haksızlık ve adaletsizlikleri şikayet edebileceği bir merci bulunacaktır. (1, s.76)

Yerel yönetime ehil olanlar getirilmeli ve İstanbul'dan kimse onların işine karışmamalıdır. (1, s.84)

İşlerin düzelmesi, adaletin sağlanması ve hak sahiplerine haklarının verilebilmesi için rüşvet ve iltimas mutlaka önlenmelidir. (1, s.84)

Vezir-i azam görevlerini ifa ederken tam yetkili olmalı, saray halkı onun işine karışmamalıdır. Tepe yöneticileri görevlerinden kolayca ve sıkça azlolunmamalıdır. (1, s.84)

Padişah perde arkasında kalmamalı, işleri bizzat kendisi yapmalı ve tepe yöneticilerini yakından tanımalıdır. Saray halkının bu yöneticilerin işlerine karışmasına ve onların hakkında konuşmalarına fırsat vermemelidir. (1, s.88)

III. SONUÇ

Koçi Bey risaleleri, sadece yazıldığı çağda değil, günümüzde de yararlanılabilecek önemli bir eserdir. Bu eser her yönüyle yönetim ve organizasyon konularını kapsamaktadır. Risaleler; probleme yönelik olması, problemleri analiz ederken tanımlaması yönüyle analitik bir yaklaşım, çözümler geliştirerek uygulama sürecini ortaya koyması yönüyle de geliştirici bir yaklaşım sunmaktadır. Ayrıca risaleler, Osmanlı Devleti'nin yapısı, işleyişi, politika ve ilkelerini açıkladığı için önemli bir tarihi vesika niteliği taşımaktadır.

Koçi Bey'in özellikle IV. Murat'a sunduğu risale, Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminin ve yönetim organlarının bozulmasının bir analizidir. Bozulma ve çöküşe götüren olaylar, sebepleri ve çözümleri anlatılmaktadır. Koçi Bey'e göre Osmanlı Devleti bir hukuk devletidir ve esas aldığı hukuk da İslam Hukukudur. Çöküşte bu hukuki yapıdan sapmalar büyük rol oynamıştır. Bu sapmalar ise, ehliyetsiz yönetici kadroların sebep olduğu bir durumdur. Yükseliş dönemindeki hukuki kurallar ve idari politikalar aynı sorumlulukta uygulansaydı, devletin yükselmesi devam edebilirdi.

Başka bir ifadeyle risaleler, bir vak'a (örnek olay) niteliğindedir. Ne var ki, Koçi Bey bu vak'ada bir işletmeyi değil, Osmanlı Devleti'ni ve müesseselerini konu olarak seçmiştir. Gerçekte Koçi Bey'in bu özelliği, onu geleneksel yönetim alanında eserler vermiş devlet ve bilim adamlarından farklı kılmaktadır. Çünkü diğerleri, yönetim konusuna oldukça alışılmış bir yöntemle ya teorik olarak ya da uygulamadaki tecrübelerini esas alarak yaklaşırlar. Mesala Nizam-ül Mülk (Siyasetname), Machiavelli (Hükümdar) eserlerinde konuyu tecrübeli bir devlet adamının tavsiyeleri şeklinde ele alırken, Maverdi (Yöneticilere ait Hükümler), Gazali (Yöneticilere Öğütler), İbn-i Teymiyye (Siyaset) daha çok teorik olarak incelemiştir.

Diğer taraftan Koçi Bey'in risalelerinde bizim en çok dikkatimizi çeken husus, Osmanlı yönetimindeki yetki anlayışı olmuştur. Genel olarak Osmanlı Devlet yapısının merkezi olduğu ve bütün yetkilerin padişahda toplandığı düşünülmektedir. Devletin genişlemesi ve toprakların çoğalmasıyla adem-i merkezi yapıya zorunlu olarak geçtiği iddia edilmektedir. (4, s.7). Halbuki Koçi Bey'in devletin ilk yıllarından itibaren astlara yetki devredildiğini, padişahın tek başına karar almadığını ifade etmesi ve bozulmanın bu yöntemin terkedilmesiyle ilgili olduğunu belirtmesi oldukça anlamlıdır. Ayrıca Koçi Bey, bozulma arttıkça devlete ve yönetime hakim olabilmek için merkezileşmenin de arttığını, bunun gerçekçi bir çözüm olmadığını belirtmektedir. Ona göre çözüm, işe uygun ve yeterli yöneticileri görevlendirmek, onlara yetki vermek ve yapıyı belirleyen kural ve politikalara tam uymakla mümkün olacaktır.

Sonuç olarak Koçi Bey'in konuya yaklaşımı, sağlığı bozulmuş bir organizmayı incelemeye benzemektedir. Buna göre organizmanın iyileşmesi, tekrar eski sağlığına kavuşmasına bağlıdır. Kısaca Koçi Bey yönetim yapısının geliştirilmesinde doktor - hasta modelini kullanan bir değişim uzmanı gibi davranmakta ve devletin eski sağlığına kavuşması için reçete sunmaya çalışmaktadır.

DİPNOTLAR

- (1) Bu çalışmada Kültür ve Turizm Bakanlığının 1985 yılında yayınladığı "Koçi Bey Risalesi" esas alınmıştır. Eser Zuhuri Danışman tarafından sadeleştirilmiş olup 180 sahifedir. Burada eserden aktarmalar yapılırken okuyucunun kolayca anlayabileceği kelime ve kavramlar kullanılmaya özen gösterilmiştir. Bu sebeble bazı kavramlar, metin içinde anlamı bozulmayacak şekilde açıklanarak verilmiştir.
- (2) Burada ilkeler belirlenirken Koçi Bey, çoğu kez bizim kullandığımız kavramlara yer vermemektedir. Bir takım açıklamalar yaparak veya vak'alar anlatarak uygulama şekillerini belirtmektedir. Biz bu açıklama ve vak'aları daha kolay anlaşılması ve yönetim literatürüne uygun olması için günümüz kullanış şekline göre kavramlaştırmayı uygun gördük.
- (3) Mesela Yeniçerilerin görev yaparken uymaları gereken kurallar şunlardı; 1) Amirlere itaat, 2) Ocak üyeleri arasında birlik ve beraberlik, 3) İlahi emirlere ve hükümlere uymak ve ibadet etmek, 4) Kıdem sırasına göre terfi etmek, 5) Ocak zabıtlarından başka kimse tarafından cezalandırılmamak, 6) Emekli olmadan önce sakal bırakmamak ve evlenmemek, 7) Kışladan başka bir yerde yatmamak, 8) Askeri eğitim ve öğretimden başka bir işle uğraşmamak, 9) Merliğe yakışmayan süslere ve zinetlere ragbet etmemek. (5, s.5)

KAYNAKLAR:

- (1) "Koçi Bey Risalesi", Sadeleştiren: Zuhuri Danışman, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay. no: 609, Ankara, 1985
- (2) Osmanlı Müellifleri, Koçi Bey maddesi, cilt III, s.119
- (3) İslam Ansiklopedisi, Koçi Bey maddesi M.E.B. yay., cilt 6, s.832-835
- (4) Osman Yozgat; İşletme Yönetimi, M.Ü. Nihat Sayar yayın ve yardım vakfı yay. no: 383-616,5. baskı, İstanbul, 1983
- (5) "Koçi Bey Risalesi", sadeleştiren: Ali Kemal Aksüt, Vakıf Gazete ve matbaası, İstanbul, 1939